

Cumhuriyet'in Dil Reformunu Okumak: Köprü Mü, Paravan Mı?

Mete Kaan Kaynar¹ – Nurettin Kalkan²

Öz: Bu makale, Cumhuriyet'in ilk yıllarında başlatılan dil reformunun siyasî niteliğini tarif etmeyi amaçlamaktadır. Tarihsel arka planı Tanzimat dönemine kadar uzanan dilde sadeleşme süreci özelinde yapılan değerlendirmeler, birbirlerinden keskin hatlarla ayrılmakta ve siyasî bir kutuplaşma eksenini yaratmaktadır. Dil reformuna ilişkin iki egemen görüşten bahsetmek mümkündür. Muhafazakâr cenah, dil reformunun geçmişle (İslam ve Osmanlı) irtibatı engelleyen bir paravan olduğu noktasında ısrarcıdır. Cumhuriyetçi kesim ise dil reformunun devlet dili ve millet dili arasındaki uçurumu kaldıran bir köprü; ülkenin gelişmesine engel unsurlardan kurtulmayı sağlayan bir devrim olduğu düşüncesindedir. Bir devlet politikası olarak 1932 yılında Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kuruluşuyla başlatılan dil reformunun, geçmişle irtibatı koparan bir paravan mı yoksa devlet ve millet kaynaşmasını sağlayan bir köprü mü olduğu sorunsalı makalede irdelenmektedir. Bu bağlamda makalede, Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde yapılan dilde sadeleşme tartışmaları da göz önünde bulundurularak, Birinci Türk Dili Kurultayı üzerinden yapılan okumayla dil reformunun tarifine ilişkin alternatif bir bakış açısı sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dilde sadeleşme, Cumhuriyet, ulus-devlet, Birinci Türk Dili Kurultayı, Türk dil reformu.

¹ Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, metekaankaynar@gmail.com, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0003-4401-9558>.

² Arş. Gör., Bingöl Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, mnk550@hotmail.com, Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-8905-195X>.

Understanding the Language Reform During the Republican Era: A Bridge or a Separator?

Abstract: This article aims to describe the political nature of the language reform, initiated in the first years of the Republic. Evaluations about the process of simplification of the language, which historical background extends to the Tanzimat period, differentiates from one another by sharp lines and creates a political polarization axis. It is possible to talk about two dominant views on the language reform: The conservative wing insists that the language reform is a separator that prevents contact with the past (Islam and the Ottoman). According to the Republicans, the language reform is a bridge that removes the gap between state language and national language, and also the reform is a revolution that provides emancipation from the obstacles to the development of the country. It is argued throughout the article whether the language reform, initiated by the establishment of the Turkish Society for the Study of Language in 1932 as an official state program and policy, is a separator that cuts the relations with the past or a bridge that provides a fusion of state and nation. In this context, an alternative view of the description of language reform is presented by reading on the First Turkish Congress of Language taking the discussions of simplification on the ground in Tanzimat and Mesrutiyet periods.

Keywords: Simplification of the language, Republic, nation-state, The First Turkish Congress of Language, Turkish language reform.

Giriş

Tanzimat, Türk modernleşmesinin kilometre taşı, İnalçık'ın (2014: 32) ifadesiyle "...sosyo-ekonomik esasları bozularak dağılma tehlikesiyle karşı karşıya kalan bir imparatorluğun yeni esaslarla yeniden kurulma teşebbüsüdür." İnalçık'ın zikrettiği şekliyle bu teşebbüsün -yani Tanzimat'ın- yöneldiği *yeni esasların* kapitalist üretim ilişkilerinin gerektirdiği yeni sosyo-ekonomik kurumları, tabii aynı zamanda da ulus-devlet şeklindeki siyasî örgütlenmeyi ima ettiği aşikârdır.

Mevcut yapının sosyo-ekonomik unsurlarının yeniden tanzimi, İmparatorluğun sadece şeklen veya hukuken reorganizasyonu ile sınırlı kalmamış, Tanzimat adı verilen kapsamlı ve bütünlüklü tanzim, dönüşüm (süreci), yöneten yönetilen ilişkilerinin doğasına da sirayet etmekte gecikmemiştir. Nitekim bu yönüyle Tanzimat, farklı bir açıdan da, İmparatorluk yönetiminin tebaasıyla kurduğu bağ ve ilişkinin, modern bir ulus-devletin yurttaş-bireyiyle kurduğu bağ ve ilişkiye doğru dönüşümü olarak okunabilir. Tanzimat'ın içerdiği geniş kapsamlı dönüşümün bu veçhesi, dilde sadeleşme tartışmalarıyla oldukça yakından ilgilidir. Tanzimat öncesi Osmanlı'daki imparatorluk yöneticisi ve tebaa ilişkisinin yerine modern bir ulus-devlet/yurttaş-birey ilişkisinin tanzimine

yönelinmesi, tam da Üstel'in (2016) ifade ettiği şekliyle *Vatandaş'ın İcadı'nı* işaret etmekteydi: Pre-kapitalist bir İmparatorluk ve tebaası arasındaki ilişkinin tersine modern ulus devlet örgütlenmesi, *yurttaş-birey* ile doğrudan iletişime geçebilen, onu doğrudan muhatap alan bir siyasî örgütlenmeyi gerektiriyordu. Bu da, *yurttaş-birey* ile yüz yüze, doğrudan ve sürekli ilişki içerisinde olmak zorunda olan ulus-devletin, onunla aynı dili konuşmasını da gerekli kılıyordu. Özetle, Osmanlı'nın Tanzimat ile birlikte girdiği bu yeni süreç, yani ulus-devletleşme süreci, bir ayağıyla *ulusun* diğer ayağıyla da *devletin* kapsamlı dönüşümünü gerektiriyordu; ama daha da önemlisi ulus ve devletin dönüşümlerinin *ulus-devlet* kavşağında harmanlanabilmesi için tüm diğer faktörlerin yanında *ulusun* ve devletin aynı dili konuşmaları da elzemdi.

Türkçe, Arapça ve Farsçadan mürekkep bir dil (Levend, 1960: 11), tabiri caizse bir *devlet dili* olma vasfı hayli belirgin olan Osmanlı Türkçesi, şüphesiz tebaanın günlük kullanımındaki dilden hayli farklıydı. Bu durum, Tanzimat öncesinin yöneticisi için de tebaası için de önemli bir sorun teşkil etmiyordu. Ancak, İmparatorluk yönetiminin bir ulus-devlete, İmparatorluğun tebaasının da *yurttaş-birey*e doğru dönüşümü; devlet ve yurttaşın aynı dili konuşmasına, devletin dilinin toplumun diline yaklaşmasına, farklı bir ifade ile belirtmek gerekirse *dilde reform* tartışmalarının da başlamasına vesile oldu.³ Devlet dilinin, resmî dilin, Arapça ve Farsçayla bezeli, detaylı ve ağdalı bu yapısı, jargonu, dilin merkez ve çevre arasında bir paravan vazifesi görmesine zemin hazırlıyor; ancak pre-kapitalist Osmanlı'nın (ulus-devlet öncesi İmparatorluğun) devlet ve toplumu arasındaki bu dilsel paravan, herhangi bir siyasî ya da sosyal soruna da mahal vermiyordu. Tanzimat'ın ilanından sonra kurumsal olarak modernleşme sürecine giren Osmanlı'yı, hedeflediği bu yeni düzene ulaştıracak ve yapılması planlanan reformların toplumda makes bulmasını sağlayacak en önemli araçlardan biri ise dildi. Dil, merkez ve çevre arasında bir paravan gibi değil de, bir köprü gibi işlev görmeliydi: Nitekim ulus (çevre) ile devlet (merkez) arasında tesis edilen yeni mekanizmayı (ulus-devlet) çalıştıracak temel zembeklerden biri de dildi. Tam da bu yüzden, dilde reform tartışmalarının bilinçli ve hararetli bir şekilde ilk defa bu dönemde başlaması bu açıdan bir rastlantı değildi.

Dil reformu üzerindeki tartışmalar popülerliğinden hiçbir şey kaybetmeyerek Meşrutiyet dönemlerine ve oradan da Cumhuriyet'e intikal eder. Cumhuriyet yönetimi, dilde sadeleşme düşüncesinin Tanzimat ve Meşrutiyet yıllarında edindiği bu birikimden yararlanmış; fakat reform fikrini bir linguistik problemine indirgememeye de özellikle gayret etmiştir. Bu açıdan Cumhuriyet'in, dil reformu düşüncesini uluslaşma ve muasırlaşma düşüncelerine eklemleyerek

³ Türkçede sadeleşme düşüncesinin tarihsel arka planı Tanzimat'tan da gerilere gitmektedir. Arapça ve Farsça etkisiyle beraber dilin giderek ağır ve ağdalı bir hale geldiği dönemlerde bazı şair ve yazarlar bu duruma tepki göstermişlerdir. Örneğin Âşık Paşa, (1272-1333) *Garıpname* adlı tasavvufi mesnevisinde Türkçeye gereken ehemmiyetin verilmemesinden "Türk diline kimse bakmaz idi, Türklere hergiz gönül akmaz idi" diyerek şikâyet etmiştir (Levend, 1960: 8). Daha sonra XV. ve XVI. Yüzyıllarda *Aydınlı Visali*, *Tatavlalı Mahremi* ve *Edirneli Nazmi* gibi şairler şiirlerini *Türki-i basit*, yani *Basit Türkçe* adıyla Arapça ve Farsça kelime kullanmadan sade bir dille yazmışlardır (Şavkay, 2002: 26-27).

tartıştığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bir başka ifadeyle Cumhuriyet'in dil reformu düşüncesi, dilin kendisinde bir reform düşüncesinin yanında ama kesinlikle onun ötesinde, bir zihniyet dönüşümünün, bir muasırlaşma paradigmasının manivelası ve ulus (-devlet) inşası düşüncesinin kilit bir unsuru olarak ele alınmaya çalışılmıştır. Bu yüzden, Cumhuriyet döneminde devlet aygıtı tüm kurumlarıyla birlikte dilde sadeleşme meselesine dâhil olacak ve 1932'de kurulan Türk Dili Tetkik Cemiyeti (TDTC) önderliğinde dil reformunu gerçekleştirecektir.

TDTC, kuruluşundan sonra vakit kaybetmeden dil reformunun nasıl yapılacağını planlayan kurultaylar düzenlemeye başlar. Bu kurultaylar arasında en önemli olanı, kuşkusuz Cumhuriyet'in dil reformu düşüncesinin şekillendiği, kurumsallaştığı *Birinci Türk Dili Kurultayı*'dir. Kurultay'ın ilk toplanma günü olan 26 Eylül'ün, 1933'ten günümüze hâlen *Dil Bayramı* olarak kutlanıyor olması da ilk kurultaya verilen bu sembolik önemin altını çizmesi açısından manidardır. Kamuoyuna bir bayram havasında takdim edilen bu Kurultay'da TDTC'nin çalışma kolları ve görevleri belirlenmiş; dil reformuna ilişkin bir planlamaya gidilmiştir. Birinci Kurultay'da alınan birtakım kararlar İkinci ve Üçüncü Kurultayların gündemlerini de tayin etmiştir. Ayrıca *Güneş Dil Teorisi'ne* dair ilk izler Birinci Türk Dili Kurultayı'nda belirmiştir. Bu yüzden Birinci Türk Dili Kurultayı'nı Cumhuriyet dönemi dil reformunun ana hatlarını çizen, onun bir resmi devlet politikası haline getirilmesine de vesile olan, dil reformunu örgütleyen ve kurumsallaştıran bir kurultay; bir temel kurultay olarak nitelendirmek yanlış olmayacaktır. Bu açıdan çalışmamız da doğrudan doğruya bu kurultay üzerinde odaklanacaktır.

Cumhuriyet'in gerçekleştirdiği dil reformunu tarif eden görüşler arasında keskin bir çekişme bulunmakta ve bu konu sıcaklığını halen muhafaza etmektedir. Dil reformuna ilişkin iki egemen görüşten bahsetmek mümkündür: Muhafazakâr cenah, dil reformunun geçmişle (İslam ve Osmanlı) irtibatı engelleyen bir paravan olduğu noktasında ısrarcıdır. Cumhuriyetçi kesim ise dil reformunun devlet dili ve millet dili arasındaki uçurumu kaldıran bir köprü; ülkenin gelişmesine engel unsurlardan kurtulmayı sağlayan bir devrim olduğu düşüncesindedir.

Dil reformunun linguistik karakterinden ziyade siyasî karakteri üzerinde duran bu makalenin ilerleyen bölümlerinde öncelikle sadeleşmenin Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerindeki seyri değerlendirilecektir. Daha sonra muhafazakârların ve cumhuriyetçilerin yargıları arasında gidip gelen dil reformunun tarifine ilişkin Birinci Türk Dili Kurultayı dikkate alınarak farklı bir bakış açısı ele alınmaya, ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Tanzimat Dönemi Dilde Sadeleşme Çabaları

İsmi Tanzimat'la özdeşleşen Reşid Paşa, yazı dilinin sadeleşmesi yolunda ilk girişimlerde bulunanlardan biridir. Reşid Paşa, halkın eğitim seviyesini artıracak eserler ile eğitim ve öğretimde okutulacak ders kitaplarını hazırlamak için kurulan Encümen-i Daniş'in⁴ kuruluşuna ilişkin 1 Haziran 1851 tarihli *Takvim-i Vekâyi* gazetesinde yayımladığı beyannamede, bilim adamlarının eserlerinde ağdalı -günlük dilde nadir olarak kullanılan Arapça, Farsça terkiplerle yüklü- bir dil kullanmalarını eleştirmekte, halkın seviyesine inemeyen bu eserlerin halkı cahil bıraktığını vurgulamaktadır (Levend, 1960: 81). Reşid Paşa'ya göre, toplumun medenîleşmesi eğitimin havastan avama, geniş kitlelere yayılabilmesiyle mümkün olabilecektir (Kayaoğlu, 1998: 55-56).

Tanzimat döneminin Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Süavi, Şemseddin Sami ve Şinasî⁵ gibi düşünce insanları da Türkçenin bilim ve edebiyat dili olarak yeni bir forma girmesinin ve bu dilin gündelik ihtiyaçlara cevap verebilir olmasının gereğini vurgulamışlardır. Tanzimat nesrinin en önemli temsilcilerinden olan Namık Kemal, *Lisan-ı Osmanînin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazatı Şamildir* başlıklı makalesinde, yerli bir edebiyata sahip olmayan milletleri dilsiz insana benzetir (Kaplan vd., 1993: 185).⁶ Vatan Şairi, Arapça ve Farsça terkiplerden müteşekkil, ağdalı bir üslubun benimsendiği divan edebiyatının yerli olmadığını vurgulayarak edebiyat dilinde halkın anlayabileceği sade bir dilin kullanılmasını tavsiye eder (1993: 185-186). Söz konusu makalesinde Namık Kemal, Arapların mevcut durumlarından ders alınmasını tavsiye eder. Ona göre, devlet kurumları çöken ve bazı partileri İslam'dan uzaklaşan Arapların hala mevcudiyetlerini sürdürebilmelerinin yegâne sebebi kuvvetli dilleridir. Namık Kemal şöyle der:

Şimdiki halde devlet ve marifetleri münkariz olmuş olan Arabın ahvâli bizim için bir ibret-i kâfiyedir ki, bazı firkaları vahdet-i kelimelerinin rabitası olan diyânet-i İslâmiyyeyi dahi kaybetmişken, lisanları kuvvetiyle hâlâ kavmiyetlerini muhafaza etmektedirler (1993: 185).

Bu dönemde dil ve edebiyat üzerine düşüncelerini ortaya koyan isimlerden biri de Ziya Paşa'dır. Ziya Paşa (1993: 44), Londra'da yayımlanan *Hürriyet* gazetesinde çıkan *Şiir ve İnşa* adlı makalesinde Osmanlı şiirini tartışmaya açar. Ona göre, Osmanlı şairleri, mensubu oldukları milletin bir dili ve şiiri var mıdır sorusuna cevap aramak yerine Arap ve İran edebiyatı karışımı melez ve mukallit

⁴ Encümen-i Daniş'in kuruluşu ile Osmanlı Dönemi Türkçesi gramerlerinin yazılması kararı alınmıştır. Bu dönemde yöntem, biçim ve içerik bakımından birbirine benzer epey gramer yazılmıştır. Bunlardan en ünlüsü Encümen-i Daniş'in ilk eseri olarak kabul edilen Ahmet Cevdet ve Fuat Paşaların birlikte yazdıkları *Kavaid-i Osmaniyye'dir* (Korkmaz, 2014: 90).

⁵ Bu beş ismin yanı sıra Muallim Naci ve Ahmet Mithat Efendi gibi Tanzimatçılar da dilin sadeleşmesi için çalışan isimlerdendir.

⁶ Namık Kemal, Ziya Paşa ve Ali Süavi'nin dilde sadeleşme konusunu içeren muhtelif yazılarına, Mehmet Kaplan, İnci Enginün ve Birol Emil'in derledikleri *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi II 1865-1876* isimli eser vasıtasıyla ulaşılmıştır.

bir şiir türü ortaya koymuşlardır. Türkçenin ihmal edilmesinin affedilemez bir hata olduğunu söyleyen Ziya Paşa (1993: 46), Namık Kemal'den daha da ileri giderek Arapça ve Farsça'nın sadece dile değil, bir millet olarak düşünce dünyamıza da egemen olduğunu ifade eder.

Ali Süavi ve Şemseddin Sami de dilde sadeleşme meselesine temas eden ve bu konuda gayret gösteren aydınlardandır. Ali Süavi (1993: 580), *Muhbir* gazetesinin ilk sayısına yazdığı önsözde, İstanbul ağzının temel alınması gerektiğini savunarak süslü ve anlaşılması güç tabirlerin yerine herkes tarafından bilinen kelimelerin kullanılmasını salık verir. Paris'te çıkardığı *Ulûm* gazetesinde bilimsel terimlerin yabancı dillerden alınmasında bir sakınca görmediğini, yabancı dillerden Türkçeye geçen bu kelimelerin tasfiyesi yerine Türkçenin gramer yapısına uyarlanmasının daha doğru bir metot olduğunu öne sürer. Ali Süavi'ye (1993: 514) göre, dünyadaki bütün lisanların gelişimi bu istikamette cereyan etmiştir.⁷

Şemseddin Sami, *Hafta* dergisinde yazdığı *Lisan-ı Türki (Osmani)* başlıklı yazısında İmparatorluk sınırları içerisinde konuşulan dilin nasıl adlandırılacağı tartışır. Şemseddin Sami'ye göre, bu dilin *Osmanlıca* olarak adlandırılması doğru değildir. Zira bu dil ile konuşan kavmin ismi Türk'tür dolayısıyla dil de Türkçedir (Topaloğlu, 2012: 199)⁸ Ona göre, bir dil yabancı kelimelerden ne denli arınmış ve kendi kelimeleri ne denli çok olursa o denli kusursuz, geniş ve zengin sayılır (Topaloğlu, 2012: 201). Şemseddin Sami'nin (2012: 201) yine aynı makalede dile getirdiği "...Bizce metruk ve meçhul olan kelimeleri uyandırarak onları kabul ve istimalle çalışmaklığımız iktiza eder" önerisi Cumhuriyet'in dil reformu için tatbik ettiği yönetime işaret etmesi açısından önem taşımaktadır (Şavkay, 2002: 30). Şavkay (2002: 30), Şemseddin Sami'nin dilin doğal akışına müdahale edilebileceği, bunun bir irade meselesi olduğu şeklindeki düşüncesinin, Atatürk döneminde başlatılan reform hareketiyle paralelliğine dikkat çekmektedir.

Türk dilinin sadeleşmesi konusunda gazete ve dergilerin hayli önemli bir rol üstlendiğini söylemek yanlış olmaz. Gazete ve dergilerin halk tarafından satın alınıp okunabilmesi, okuyucunun öne sürülen görüş ve fikirlere ikna olabilmesi, ancak halkın günlük kullandığı sade bir dil kullanmakla mümkün olabilirdi. Bu durum Ağâh Sırrı Levend'in (1960: 82-83) de belirttiği gibi gazetecilerin herkesin anlayabileceği bir Türkçeye yönelmesine sebep olacak ve *gazeteci lisanı* adı verilen yeni bir yazı dili oluşacaktı. Tanzimat dönemi yazarlarından İbrahim Şinasi de, 1860 yılında Ağâh Efendi ile beraber çıkardığı *Tercüman-ı Ahvâl* gazetesinin ilk

⁷ Türk sözcüğünün Türkçe konuşan Müslümanlar anlamına geldiğini belirten Ali Süavi, Türklüğü Türkçe konuşma şartına bağlıyor ve böylelikle dil ile ulusal kimlik arasında bir rabita kuruyordu (Ülken, 1994: 86). Üstelik Ali Süavi, İmam-ı Azam'ın, Kuran'ı Arapçadan başka dillerde okumanın caiz olduğunu kabul etmesine dayanarak ibadetin de Türkçeleştirilmesini, namaz surelerinin Türkçeye çevrilebileceğini söylüyordu (Kaplan vd., 1993: 516).

⁸ Şemseddin Sami'nin dil konusundaki görüşlerine, onun süreli yayınlarda çıkmış yazılarını derleyen ve Latin harflerine çeviren Yüksel Topaloğlu'nun *Şemseddin Sami Süreli Yayınlarında Çıkmış Dil ve Edebiyat Yazıları* başlıklı eseri yoluyla ulaşılmıştır.

sayısına yazdığı önsözün son paragrafında, gazetede yazıların umum halkın anlamakta zorluk çekmeyeceği bir dille yazılacağını duyurmaktadır.

Tanzimat döneminde sade bir kullanacağını okuyucusuna taahhüt eden yalnızca *Tercüman-ı Ahvâl* gazetesi değildir. *Mecmua-i fûnûn*, *Muhbir*, *Sabah*, *Terakki*, *Basiret*, *Âfak* gibi muhtelif dergi ve gazeteler de açık ve anlaşılır bir dil kullanacaklarını okuyucularına taahhüt ederler. Bu noktada özel gazeteciliğin yaygınlaşmasının dil reformuna etkisi ile ilgili olarak bir hususa daha değinmekte fayda vardır. Özel gazetelerin sade dil kullanmasını tetikleyen temel pratik saiklerden biri de özel gazetelerin devlet gazetelerinden farklı olarak ticari bir kaygı taşıması ve bu meyanda mümkün olan en geniş okuyucu kitlesine hitap edebilecek sade bir dile meyletmeleri idi. Sonuçta bu gazeteler için, daha geniş bir kesimin anlayabileceği bir gazete daha fazla satılabilecek bir gazete anlamına geliyordu. Gazetelerdeki sade dil temennileri dönemin aydın kesiminin bu konuda geniş bir mutabakat içerisinde olduklarına işaret etse de, bu gazetelerde yer alan yazıların tamamında, sade bir dil kullanma sözüne sadık kalındığı görülmez (Levend, 1960: 142).

Dilin adının *Türkçe* mi yoksa *Osmanlıca* mı olduğu, mevcut dilin *Türkçe*, *Arapça* ve *Farsça* olmak üzere üç dilin birleşiminden müteşekkil bir dil olarak addedilip addedilmeyeceği, *Arapça* ve *Farsça* kelimelerden münezze bir dil tasavvurunun mümkün olup olmayacağı, eğer mümkünse bu dilin müspet mi yoksa menfi mi neticeler vereceği gibi hususlar Tanzimat döneminin temel tartışma konuları arasındadır.⁹ Ancak sadeleşme ekseninde yapılan bu tartışmalara bakıldığında Tanzimatçıların çekingen ve kararsız bir tutum içerisinde oldukları görülmektedir. Dilin sadeleşmeye ihtiyaç duyduğunu iddia eden Namık Kemal, *Arapça* ve *Farsçanın dili zenginleştirdiğini* ifade etmekten geri durmamıştır. *Ziya Paşa*, *Şiir ve İnşa* başlıklı makalesinde dile getirdiklerini *Harabat* mukaddimesinde nesh etmiştir. Bir yandan yabancı unsurların tasfiyesine dair bir yöntem ortaya koyan Şemsettin Sami, öte yandan *Türkçenin*, *Arapça* ve *Farsçadan tamamen ayrılamayacağını* öne sürer (Levend, 1960: 141). *Arapça* ve *Farsça* gramer kurallarının kullanılmasına karşı çıkan, *Türkçe yerine Osmanlıca* demenin yanlış olduğunu öne süren Ali Süavi, buna karşın Osmanlı *Türkçesi* dilbilgisinin diğer dillere kıyasla kolay ve düzgün, telaffuzun ise ahenkli bir yapıda olduğunu söylemekte de bir sakınca görmemiştir (1993: 506). Esasen bu kafa karışıklığı kendini, *din cihetiyle İslam*, *heyet-i içtimaiye cihetiyle Osmanlı* ve *kavmiyet cihetiyle Türk* olarak tarif eden dönemin aydınının millî kimlik ve millî görünüşüne dair yaşadığı meddücezirlerin dil mecrasındaki tezahürü olarak görülebilir (Kushner, 1998: 36).

Tanzimat ile başlayan dilde sadeleşme girişimleri 1800'lü yılların sonlarına doğru eleştirilerle karşılaştı. II. Abdülhamid döneminde benimsenen *Pan-İslâmizm*

⁹ Tanzimat döneminin şair ve yazarları, dilin imlâsı ve alfabe konuları üzerinde de durmuş, *Arapça* ve *Farsçadan* geçmiş kelimelerin asıl imlâlarına uygun olarak mı yoksa *Türkçede* aldıkları telaffuza göre mi yazılacaklarını tartışmışlardır (Korkmaz, 1974: 28).

politikaları dil tartışmalarına yeni bir boyut kazandırdı. Müslümanlar arasında simgesel bir önemi olan Arapçanın siyasî ve kültürel birliği sağlama noktasında Türkçeden daha etkin bir tutkal olabileceği düşüncesi baş gösterdi (Sadoğlu, 2003: 87). Dilin aidiyet bilincini tahkim eden bir unsur olduğunun farkında olan II. Abdülhamid, Arapçanın ortak dil olarak kabul edileceği yönündeki düşüncelerini şu sözlerle dile getirir:

Arapça güzel lisanıdır, keşke eskiden resmî dil Arapça kabul olursa idi. Hayreddin Paşa'nın sadrazamlığı zamanında, Arapçanın resmî dil olmasını ben teklif ettim. O zaman Sait Paşa başkâtip idi, direndi. Sonra Türklük kalmaz dedi. O da boş laf idi. Neden kalmasın. Aksine Araplarla daha sıkı bağıntı olurdu (Aktaran Karal, 1985: 317-318).

Bu dönemde dilin sadeleşmesine muhalif olan isimlerin başında Hacı İbrahim Efendi gelmekteydi. Arapçanın zannedildiğinin aksine çok kolay öğrenilecek bir dil olduğunu öne süren Hacı İbrahim Efendi, bu maksatla İstanbul'un Aksaray semtinde bir okul açmıştı. Ona göre, dilin adı Osmanlıca idi. Türkçe, Arapça ve Farsça, Osmanlıca bütününü oluşturan parçaları (Kushner, 1998: 85-86). Hacı İbrahim Efendi, ırk bahsini öne sürüp dilin Türkçe olduğunu ve tüm yabancı kökenli isim, fiil, sıfat ve tamlamaların dilden atılması gerektiğini iddia eden görüşü şu cümlelerle eleştiriyordu:

Biz davamızı, yani Osmanlı lisanının mevcut olduğunu daha nice delillerle ispat edebiliyoruz. Lakin "Biz Türküz bize Türki gerekir."¹⁰ deyip Türklük iddiasında bulunanlar acaba aslen Türk olduklarını nasıl ispat edebiliyorlar? Türk değil, belki Kürttür veya Lazdır veya Gürcü'dür. Türklük iddiasında bulunanlar evvela soykütüklerinin Türk'e dayandığını an'ane ile ispat etsinler de daha sonra bu iddiada ısrar etsinler (Hacı İbrahim Efendi, Tercüman-ı Hakikat, 1882 aktaran; Kushner, 1998: 86).

II. Abdülhamid döneminde Arapçanın Müslümanlarla yeni bir siyasî bütünleşmeyi teşkil edecek bir dil olarak belirmesi Türkçenin girdiği sadeleşme evresine ket vuramamıştır. Başta *Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane* olmak üzere eğitim kurumlarında eğitim dilinin Türkçeye dönüştürülmesi, ders kitaplarının sadeleştirilmesi ve bilimsel terimlerin Türkçe karşılıklarını içeren sözlüklerin yazılması Türkçenin sadeleşmesine ve yaygınlaşmasına hizmet etmiştir. Ayrıca 1876'da ilan edilen Anayasanın 18. maddesinde devletin resmî dilinin Türkçe

¹⁰ Hacı İbrahim Efendi'nin burada kastettiği kişi Lastik Said olarak anılan Said Bey'dir. Hacı İbrahim Efendi ile girdiği dil tartışmalarında dilde Türkçülüğü savunan Said Bey'in Türkçe için yazdığı meşhur şiir şöyledir: *Arapça isteyen urbana gitsin, Acemce isteyen İran'a gitsin, Frengiler Frengistan'a gitsin, Ki biz Türk'üz bize Türki gerektir.* Hacı İbrahim Efendi'nin dil konusundaki görüşlerini aktaran kapsamlı bir çalışma için bkz: Musa Aksoy, *Gelenekçilerle Yenilikçilerin Türkçe-Osmanlıca ve Arapça Tartışması*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2014.

olduğu ve devlet memuru olacak kişilerin Türkçe bilmeleri gerektiği belirtilmiştir. Böylelikle ilk defa Türkçenin İmparatorluktaki statüsü açıklanmıştır. Anayasa yürürlükten kaldırıldıktan sonra da resmî dilin Türkçe olduğu ilkesi korunmuştur.

Meşrutiyet Dönemlerinde Dilde Sadeleşme Tartışmaları

Aralarındaki bazı nüanslara rağmen Tanzimat aydını için dil sorunu, temelde, halkın konuştuğu dil ile yazı dilini uyumlu bir hale getirebilmekle sınırlıydı. Sadoğlu'nun da (2002: 61) dediği gibi Tanzimat döneminde amaç, üst değişke durumundaki saray dilinden halk tarafından hiç anlaşılmayan Arapça ve Farsça sözcükleri temizleyerek ikisi arasındaki uçurumu ortadan kaldırmaktı. I. ve II. Meşrutiyet dönemleri ise hem dili ağıdalı bir biçimde kullanan *Servet-i Fünûncuları* hem de dilde sadeleşme konusunda kalıcı atılımlar yapan *Yeni Lisan* hareketini içermesi bakımından Tanzimat'tan farklı bir noktada konumlanmaktadır.

Servet-i Fünûn adıyla bilinen edebi akımın temsilcileri nazımda ve nesirde Tanzimatçıların yolunu izlememişlerdir. *Servet-i Fünûncular* Fransız edebiyatının ürünlerini referans alarak, duygu ve düşünceleri bütün incelik ve derinlikleriyle takdim edebilecek bir dil ve üslup arayışındaydılar. Bu arayış onları, çoğunluğu kullanımdan düşmüş ve sadece sözlüklerde bulunabilecek sözlüklerde var olan birtakım Arapça ve Farsça kelimeleri yeniden kullanma yoluna sevk etti. Eski düşünceleri yeni bir söyleyişle verebilmek amacıyla Arapça ve Farsça kelimelerden o güne kadar bilinmeyen yeni kelimeler ve tamlamalar üretme yoluna gittiler. Bununla birlikte, Fransız edebiyatından aldıkları deyimleri Türkçeye tercüme ederek kendi eserlerinde kullanmayı ihmal etmediler. Nazımda Tevfik Fikret, nesirde Halid Ziya (Uşaklıgil) bu akıma meyyal dil ve üslup kullanan isimlerin başında gelmekteydi (Korkmaz, 1974: 29).¹¹

Tevfik Fikret, *Servet-i Fünûn* dergisinin 422. sayısında neşredilen *Tasfiye-i Lisân* başlıklı yazısında dilin mevcut sorunlarının temelinde Arapça ve Farsça kelimelerin alınmasından ziyade Arapça ve Farsça dil kurallarının alınmasının olduğunu ifade etmiş ve yabancı kökenli kelimeleri öz Türkçe karşılıklarıyla değiştirmenin dili fakirleştireceğini belirtmiştir.¹² Halid Ziya ise derginin 916. sayısındaki *Servet-i Lehçe* başlıklı yazısında, “Fakat lisan seviye-i irfan-ı halka inmez, seviye-i irfan-ı halk lisana yükseltilmeğe çalışılır.” diyerek dilin halkın bilgi düzeyine inemeyeceğini, tersine halkın *irfan* seviyesini yükseltmeye çalışması

¹¹ Hüseyin Cahit ve Ahmet Hikmet, diğer *Servet-i Fünûnculara* kıyasla daha sade bir dil kullanmışlardır. Ancak yine de bağlı buldukları ekolün benimsediği süslü üslubun etkisinden büsbütün kurtulamamışlardır (Korkmaz, 1974: 29).

¹² Aynı yazısında Tevfik Fikret, dilde sadeleştirme anlayışıyla hedef ittihaz edilen maksatlar arasında yeryüzündeki tüm Türk kavimlerini aynı çatı altında birleştirme gibi ulvî bir tahayyülün bulunduğunu ancak bunun bir hayal olduğunu öne sürmüştür.

gerektiğinin altını çiziyor; dolayısıyla dilimize yerleşmiş Arapça ve Farsça kelimelerin tasfiye edilemeyeceğini savunuyordu.¹³

Türettikleri yeni tamlamalar, kullandıkları özel kelimeler ve süslü üsluba karşı düşkünlükleri düşünüldüğünde Servet-i Fünûncuların, Tanzimat döneminde mayalanmaya başlayan dilde sadeleşme düşüncesine irtifa kaybettirdikleri söylenebilir. Ancak 1897 yılında Girit Adası yüzünden çıkan Türk-Yunan Savaşı sırasında Mehmet Emin'in hiçbir edebiyat akımına bağlı olmadan yalın bir Türkçe ve hece ölçüsüyle yazdığı şiirler, bir yandan milliyetçilik duygularını pekiştirmiş bir yandan da dilde sadeleşme tezini savunanlara ilham kaynağı olmuş ve rüzgârın tekrar dilde sadeleşme taraftarları lehine esmesine vesile olmuştur (Korkmaz, 1974: 32).¹⁴

I. Meşrutiyet döneminin Servet-i Fünûn üslubunun edebi hayattaki ağırlığına karşı çıkan isimler, güçlenen milliyetçilik akımının etkisiyle sade Türkçeye dair düşüncelerini daha yüksek bir sesle dile getirme fırsatı buldular. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra 25 Aralık 1908'de kurulan *Türk Derneği* bu minval üzere hareket eden oluşumlardan biridir.¹⁵ Dil meselesi ile ilgili görüşlerini 1909'da çıkardıkları *Türk Derneği Dergisi'nin* ilk sayısında yayınladıkları beyanname ile açıklayan dernek, özetle, bilim ve kültür dili olmaya aday, geniş kitlelere hitap eden, Osmanlıları aynı amaç etrafında toplayabilecek, sade bir dil hedefliyordu (Ercilasun, 2013: 89-90).¹⁶ Ancak derneğin kurucuları arasında tam bir görüş birliği yoktu. Aralarında, dilde sadeleşme konusunda Arapça ve Farsça kelimelerin yazı dilinden çıkarılmasının gerekliliğini savunanlar olduğu gibi, Arapça ve Farsçadan büsbütün vazgeçmeyenler de vardı.¹⁷ Sonuçta Türk Derneği üyeleri arasında uzlaşmanın sağlanamaması ve kamuoyunun da bu tür düşüncelere beklenen ilgiyi göstermemesi gibi sebepler yüzünden dernek dağıldı. Derneğin yeniden canlandırmak için özellikle derneğin kâtibi Celal Sahir (Erozan) tarafından yapılan girişimler de sonuçsuz kaldı (Levend, 1960: 302-303).

Türk Derneği'nin dağılması dilde sadeleşme çabalarının sona erdiği anlamına gelmiyordu. Dilde sadeleşmeye yönelik Türk Derneği çatısı altında İstanbul'da başlayan çalışmalar, 1911'de Selanik'te kurulan *Genç Kalemler* dergisi çevresinde toplananlarla devam edecektir. Yayın hayatı *Hüsün ve Şiir* dergisinin

¹³ Halid Ziya (1933: 334), Birinci Türk Dil Kurultayı'nda sunduğu *Sarf, Nahiv, İmlâ Türkçenin Dört Garp Lisanı İle Mukayesesi* başlıklı tezinde, "Müsaade buyurursanız ben Türkçeyi bu halinde anlatacağım. Yani bütün libaslardan sıyrarak çirliçiplak anlatacağım. Öz Türkçeyi alacağım ve onu müdafaa edeceğim..." diyerek daha önceki görüşlerinden bir anlamda rücu etmiştir.

¹⁴ Ahmed Midhat, Şemseddin Sami ve Necib Asım (Yazıksız) gibi isimler Servet-i Fünûn ekolünün ağdalı bir dil ile ürettikleri nazım ve nesirlerin dilde sadeleşme hareketini geriletliğini iddia etmişler ve ekolün mensuplarını sert bir biçimde eleştirmişlerdir. Ahmed Midhat, 1 Mart 1897 tarihli *Sabah* gazetesine yazdığı yazıda Servet-i Fünûncuları dekadanlıkla (düşkünlükle) itham etmiştir (Levend, 1960: 195).

¹⁵ Türk Derneği'nin kurucuları arasında Necib Asım, Ahmed Midhat, Ahmed Hikmet, Rıza Tevfik, Fuad Köseraif ve Yusuf Akçuraoğlu gibi isimler bulunmaktadır (Levend, 1960: 300).

¹⁶ Halid Ziya ve Süleyman Nazif gibi isimler derneğin başlattığı sadeleşme çalışmalarına şiddetle karşı çıkmıştır. Türkçe üzerine sürdürülen tartışmalar 1911'de devrimcilerle evrimcilerin çatışmasına dönüşmüştür (Kartal, 1985: 327).

¹⁷ Derneğin içindeki radikallerin en önemli temsilcisi Fuad Köseraif'tir. Köseraif dilin bütün yabancı öğelerden arındırılarak yerlerine Türkçe karşılık bulunması taraftarıdır (Levend, 1960: 219).

adının Genç Kalemler olarak değiştirilmesiyle başlayan derginin ünlenişi ikinci cildinin çıkmasıyla birlikte başlar (Odabaşı, 2006: 53). Genç Kalemler dergisinin ikinci cildin birinci sayısında yazdığı *Yeni Lisan* başlıklı yazısında Ömer Seyfettin, millî bir edebiyatın ancak millî bir dille doğacağını vurguluyor, Arapça ve Farsça kelimelerin tamamen tasfiye edilemeyeceğini ancak Türkçe imlâ kurallarının geçerli olması gerektiğine işaret ediyor, konuşma dili ile yazı dilinin birleşmesiyle edebiyatımızı ihya edeceğimizi belirtiyordu. Derginin üç önemli ismi Ömer Seyfettin, Ali Canip (Yöntem) ve Ziya Gökalp, *Yeni Lisan* başlıklı yazılarda genellikle bu konular hakkında tartışmışlardır. Türk Derneği'nden farklı olarak *millî edebiyat* deyimini üzerinde de duran Genç Kalemler topluluğu dil meselesini ideolojik ve politik bir bağlama oturtarak ele almaya çalışılmışlardır.¹⁸

İkinci Meşrutiyet döneminin önemli dil akımlarından biri de, Türkçecilerdir. Bu grubun başında hece vezni ve dupduru Türkçesi ile şiirler yazan Mehmet Emin Yurdakul bulunmaktaydı. Balkan savaşlarının mağlubiyetle sonuçlanmasını ve bir kısım toprağın İmparatorluğun elinden çıkması milliyetçilik duygularının gelişmesine ivme kazandırmıştır (Korkmaz, 1974: 37). Türkçeciler bu dönemde yayımlanan *Türk Yurdu*, *Türk Sözü* ve *Halka Doğru* dergileri aracılığıyla milliyetçi duyguları yaymış, Türkçeye Türk ulusunun dilinin egemen olması ve Türkçenin kendi gramerinin oluşturulması görüşünü benimsemişlerdir.

Yukarıda bahsi geçen tartışmalardan anlaşılacağı üzere, Tanzimat, I. ve II. Meşrutiyet dönemlerinde Türk entelektüel hayatında dilin sadeleştirilmesi konusunda önemli tartışmalar yaşanmıştır. Bu tartışmalar genellikle dilin yabancı kökenli kelimelerden arındırılıp arındırılmayacağı, arındırılacaksa yönteminin nasıl olması gerektiği, dilin adının ne olduğu, imlâ kurallarının hangi gramer esaslarına göre düzenleneceği gibi ana başlıklar etrafında cereyan etmiştir. Neticede dilde sadeleşme meselesinde *natüralistler*, *mutediller* ve *radikaller* olarak adlandırabileceğimiz şu üç temel görüş ortaya çıkmıştır:

Natüralistler: Dilin evrimini doğal seyrine bırakılmasını, dile dışarıdan herhangi bir müdahalede bulunulmaması gerektiğini savunanlar,

Mutediller: Halk tarafından kullanılan yabancı kökenli kelimelerin Türkçeleşmiş olduğundan hareketle sadeleşmeyi dilin bünyesine uygun metotlarla tatbik etmeyi savunanlar,

Radikaller: Dildeki bütün yabancı unsurları tasfiye ederek yerlerine öz Türkçe karşılıklarını ikame etmeyi savunanlar.

Dilde sadeleşmeye ilişkin bu üç temel görüş İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e miras kalmıştır. Cumhuriyetin uluslaşma politikalarının bir uzantısı olarak kurulan *Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin* bizzat devlet aygıtı tarafından desteklenmesiyle birlikte radikallerin temsil ettiği tasfiyeci görüş bir süre baskın

¹⁸ Kushner (1998: 132), Selanik şehrinin bir Türkçülük merkezi haline gelmesinde Genç Kalemler hareketinin önemli bir rolü olduğunu söyler.

doktrin olarak kalmış ve dilde sadeleşme dil milliyetçiliği noktasına kadar evrilmiştir. Esasen Cumhuriyet'in ilk yıllarında dil meselesine dair yapılan tartışmalar daha çok alfabe ve yazım sorunları merkezli olmuş, dilde sadeleşme bahsi Harf Reformu'nun tatbikinden sonra rejimin ajandasına girebilmiştir.¹⁹ Arap alfabesine kıyasla ünlü harflerin Türkçede önemli bir yer tutması, Arap harflerinin²⁰ cehaletin kaynağı olduğu düşüncesi, Hüseyin Cahit (Yalçın), Kılıçzade Hakkı (Kılıçoğlu), Refet Avni (Aras), Abdullah Cevdet, Yunus Nadi (Abaloğlu) ve Falih Rıfkı (Atay) gibi isimlerin Latin alfabesini destekleyen yazılar yazması Harf Reformu'nun yapılmasını meşru kılmaya çalışan başlıca argümanlardandı (Özerdim, 1998: 11-12 ve 18-19). Harf Reformu'na taraftar olan isimlerin yanında buna karşı olan isimler de vardı. Halid Ziya, Veled Çelebi (İzbudak), Ali Canip, Necib Asım gibi isimler Akşam gazetesinin 28 Mart 1926'da Latin harflerinin kabulüne ilişkin açtığı tartışmaya olumsuz görüş bildiren isimlerdendi (Levend, 1960: 396). Latin alfabesine geçme konusunda dönemin entelijansiyesi arasındaki fikir ayrılıklarına rağmen Atatürk'ün Harf Reformu'nu Cumhuriyetin ilanının öncesinde zihninde kararlaştırdığı iddia edilmektedir. Mazhar Müfit Kansu'nun *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber* (2009: 131) başlıklı eserine göre, Atatürk 7 Temmuz 1919'u 8 Temmuz'a bağlayan gece ileride yapılacak işleri Kansu'ya not ettirir. Latin alfabesine geçiş de bu işlerden biridir. Halide Edip Adıvar'ın *Türkün Ateşle İmtihanı* başlıklı anılarında da, Atatürk, 1922 yılında Latin harflerinin kabulünün imkân dairesinde olduğunu söyler (Adıvar, 2004: 264).

20 Mayıs 1928 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) kabul edilen 1288 sayılı *uluslararası rakamların*²¹ kabulüne ilişkin görüşmeler esnasında Kastamonu Mebusu Hasan Fehmi (Tümerkan), uluslararası harflerin kabulünde ne sakınca olduğunu sormuş; Maarif Vekili Mustafa Necati (Uğural) de kendisine cevaben hurufat meselesinde yapılacak reform için bir komisyonun kurulacağını, kendisinin müsterih olması gerektiğini belirtmiştir.²² Mustafa Necati'nin bahsettiği komisyonun ismi Dil Encümeni'dir. Üyeleri arasında Mustafa Necati, Mehmet Emin (Erişirgil), İhsan Sungu, Falih Rıfkı, Ruşen Eşref (Ünaydın), Ragıp Hulusi (Özdem), Ahmet Cevat (Emre) ve İbrahim Grandi gibi isimlerin bulunduğu encümenin temel görevleri arasında Latin harflerinin Türkçeye uygunluğu konusunda raporlar hazırlamak ve bu geçiş sürecini yönetmektir. (Levend, 1960: 401, Atay, 2013: 507-508 ve Lewis, 1999: 33). Kabaca Dil Encümeni'nin Harf Reformu'nun teorik zemininin hazırlanmasından birincil derecede sorumlu bir kurum olarak düşünülmüştür. Encümenin Latin alfabesine geçiş için Atatürk'e

¹⁹ Alfabede değişiklik yapmaya yönelik girişimlerin tarihi Cumhuriyet'ten de öncesine uzanmaktadır. Örneğin, yeni Harbiye Nazırı olduğu sıralarda Enver Paşa, orduda kullanılmak üzere *Huruf-u Munfasıla, Hatt-ı Cedid, Enver Paşa Yazısı* ya da *Ordu Elifbası* denilen harflerin ayrı ayrı yazılması usulüne göre hazırlanan bir alfabenin uygulanması emrini vermiştir. Ancak bu alfabe bir müddet uygulansa da, eski alışkanlığı bozduğu ve bu sebeple işleri geciktirdiği için kısa süre sonra yürürlükten kaldırılmıştır (Levend, 1960: 360, Özerdim, 1998: 10, Lewis, 1999: 29).

²⁰ Lewis'e göre Osmanlı İmparatorluğu'nun kullandığı alfabenin *Arap alfabesi* yerine *Arabi-Farisi* olarak isimlendirilmesi daha doğru bir kullanımdır. Çünkü kullanılan alfabede Arap alfabesinde olmayan üç sesi temsil etmesi için Farsçadan alınan p, c ve j'yi de içermektedir (Lewis, 1999: 27).

²¹ Beynelmilel Erkamın Kabulü Hakkındaki Kanun: 28.05.1928 tarih 900 sayılı Resmi Gazete

²² Bkz: TBMM Zabıt Ceridesi (20.05.1928), 4. Cilt, 78. Birleşim, 204. Sayfa. Ayrıca bkz: Levend, 1960: 400.

sunduğu rapor Harf Reformu'nun tam anlamıyla hayata geçirilmesinin asgari beş, azami ise on beş yıllık bir zaman diliminde gerçekleşeceğini öngörmektedir. Ancak, Atatürk için söz konusu süreler dahi çok uzundur; ve nitekim bu meselenin en geç üç ay içinde gerçekleştirilmesine karar verilir (Atay, 2013: 509).²³

Atatürk, 9 Ağustos 1928 akşamı, Cumhuriyet Halk Fırkası tarafından Sarayburnu Parkı'nda tertip edilen eğlencede yaptığı konuşmasında yeni alfabeyi ilk kez halka tanıtır. Konuşmada geçen (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, 1989: 274), "Milletimiz yazısıyla, kafasıyla bütün âlem-i medeniyetin yanında olduğunu gösterecektir." ifadesi *çağdaş dünyayla* her veçhede bütünleşmeye verilen önemi açıkça göstermektedir. Bu konuşmadan yaklaşık üç ay sonra 1 Kasım 1928 tarihinde TBMM'de kabul edilen ve 3 Kasım 1928 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanmasıyla yürürlüğe giren 1353 sayılı yasayla Latin harflerine dayalı yeni Türk alfabesi uygulamaya konulmuştur.

Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin Kuruluşu

Cumhuriyet dil konusu üzerine odaklandıkça yapılmak istenen değişikliklerin çok geniş bir alanı ihtiva ettiğinin farkına vardı. Nitekim Harf Reformu'nun icra edilmesine katkı yapan Dil Encümeni, dilin yapısını daha sade bir forma sokacak kurumsal altyapıdan yoksundu (Levend, 1960: 408). Bu sebeple dil işlerine nezaret edecek, encümenden daha kurumsal bir yapının kurulması elzemdi. Bu durumun farkında olan Atatürk, 11 Temmuz 1932 Pazartesi akşamı Afyon Mebusu Ruşen Eşref Bey'i Çankaya Köşkü'ne davet eder. Birinci Türk Tarih Kongresi'nin son gününe tekabül eden 11 Temmuz tarihini Atatürk'ün tesadüfen tercih etmediğini söyleyebiliriz. Çünkü bu tercihte, Tarih Kongresi'nde kabul edilen Tarih Tezi'ne paralel bir dil reformunu hayata geçirme niyeti gayet aşikârdır. Dil cemiyeti kurma çalışmalarına Tarih Kongresi'nin bittiği günün akşamında başlanması, yeni rejimin en başta da Atatürk'ün bu konudaki iştihakını göstermesi bakımından kayda değerdir. Nitekim Ruşen Eşref köşke geldiğinde Atatürk'ün, ilk kongresini henüz tamamlamış olan Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'nin bazı üyeleri²⁴ ile birlikte kongre üzerinde sohbet etmekte olduklarını görür; akabinde Çanakkale Mebusu Samih Rifat Bey'le birlikte Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'ne kardeş bir dil cemiyeti kurmakla görevlendirilirler (Ünaydın, 1942: 10-11). Bizzat Atatürk'ün teklifiyle kurulacak bu dil cemiyetine Türk Dili Tetkik Cemiyeti²⁵ adı verilir. Cemiyetin taslağı hemen orada çizilir; tüzük olarak ise yine bizzat Atatürk'ün tavsiyesiyle tarih cemiyeti tüzüğü'nün aynen kullanılması kararlaştırılır. Ruşen Eşref, Manisa Mebusu Yakup Kadri

²³ Falih Rifki Atay'ın Çankaya adlı eserine göre (Atay, 2013: 509), Atatürk'ün Harf Reformu'nda ısrarcı ve aceleci tavrının sebebi değişikliğin akıbetinin Enver Paşa'nın alfabe denemesine benzeyeceği endişesidir.

²⁴ Ünaydın (1943: 9) hatıratında bu isimlerin Afet İnan, Yusuf Akçura, Samih Rifat, Hikmet Bayur, Yusuf Ziya Özer, Hasan Cemil Çambel, Sadri Maksudi Arsal, İhsan Sungu, Hamit Zübeyr Koşay, Hüseyin Namık Orkun ve Zayti Ferenc olduğunu ifade etmektedir.

²⁵ 1934'te yapılan İkinci Türk Dili Kurultayı'ndan sonra Cemiyetin adı, *Türk Dili Araştırmaları Kurumu*; 1936'daki Üçüncü Türk Dil Kurultayı'ndan sonra ise *Türk Dil Kurumu* olmuştur.

(Karaosmanoğlu) ile Zonguldak Mebusu Celal Sahir'in de ekibe dâhil edilmesini önerir. Ruşen Eşref'in bu önerisi Atatürk tarafından makul karşılır ve her iki isim de üyelikle seçilirler. Yeni kurulacak cemiyetin taslağını ve hangi işlerle uğraşacağını Atatürk kâğıda çizer ve ilgililere şeklen izah eder (Ünaydın, 1943: 10).

Ertesi gün Dâhiliye Vekâletine verilen TDTC kuruluş dilekçesinin altında Başkan sıfatıyla Samih Rifat'ın, Genel Sekreter olarak Ruşen Eşref'in, Veznedar göreviyle Celal Sahir'in, Üye olarak da Yakup Kadri'nin imzaları vardır (Ünaydın, 1943: 11-13). İşte Cumhuriyet'in dil reformu politikalarını üreten ve yürüten TDTC'nin kuruluş hikâyesinin özeti bu şekildedir. İlk kurultayını 1932'de yapan TDTC, derleme ve tarama çalışmalarının neticesinde çıkarılan Osmanlıcadan Türkçeye ve Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzları gibi çalışmalarla Türkçeyi yabancı unsurlardan arındırmayı, bunların yerine varsa Türkçe kelimeler ikame etmeyi ve yeni kelimeler türetmeyi amaçlamıştır. Bunu yaparken dili, ulus-devletleşmenin (muasırlaşmanın, ulus inşası perspektifinin) bir dayanağı olarak kurgulamayı da ihmal etmemişlerdir. Burada bir hususa daha açıklık getirmekte fayda vardır. Zurcher, (2009: 282), dil reformunun Atatürk'ün ölümünden sonra büyük ölçüde önemini kaybettiğini öne sürer ki bu iddiası da kısmen doğrudur. Atatürk'ün sağlığında 1932, 1934 ve 1936'da düzenlenen ilk üç kurultaya ve bu kurultayları organize eden TDTC'ye verilen devlet desteği had safhadadır. Ancak dilde sadeleşme anlayışına bağlı olarak Türkçeleşmeye (özleştirmeye) verilen önem ve devlet desteği Atatürk'ün ölümünden sonra -her ne kadar Güneş-Dil Teorisi gündemden düşse de- bıçak gibi kesilmemiştir. Dilde özleştirmeyi savunanlar ile dilin gelişimini doğal seyrine bırakmak gerektiğini öne sürenler arasındaki tartışmalar bu tarihten sonra da devam edecektir. 10 Ocak 1945'te 4695 sayılı kanunla Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, Anayasa adını alarak dili sadeleştirecek ve dil meselesi yeni bir siyasî boyut kazanacaktır. Bu tarihi radikallerin zaferi olarak değerlendirmek mümkündür. Ancak bu zafer de çok uzun ömürlü olmayacaktır.

Birinci Türk Dil Kurultayı

Birinci Türk Dil Kurultayı toplanmadan önce kapsamlı bir planlama ve hazırlık gerektiğini düşünen Atatürk, kurultaya kadar olan süreci idare edecek bir teşebbüs heyetinin kurulmasını emreder. Söz konusu heyetin üyeleri Yusuf Akçura, Hasan Cemil Çambel ve Yunus Nadi'dir. Heyet, kurultayın 26 Eylül'de toplanmasını kararlaştırır (Ünaydın, 1943: 25). Bu tarih, 4 Eylül tarihli gazetelerde kamuoyuyla paylaşılsa da yayınlanan Beynamede, "TDTC'nin ilk kurultayı 1932 Eylül'ünün son günlerinde İstanbul'da Dolmabahçe Sarayı'nda toplanacaktır." denilerek olası bir aksiliğe karşı kesin bir tarih verilmekten kaçınılır²⁶ Yine aynı beynamede, "Kadın erkek her Türk yurttaş TDTC'nin azasıdır. Kendisini Kurultay'a çağırılmış saymalıdır." ifadesi (Ünaydın, 1943: 25) de hayli önem taşımaktadır. Bu ifade Cumhuriyet'in -tıpkı diğer ulus-devletlerde de olduğu gibi-

²⁶ Birinci Türk Dil Kurultayı'nın kesin tarihi 10 Eylül 1932'de ilan edilmiştir.

dili biz olma bilincinin sembollerinden biri olarak gördüğünün ve dil üzerinden bir ulusal kimlik kurgulamak istediğinin de bir göstergesi olarak okunabilir.

Kurultay'ın hazırlık safhasını yönetmekle görevli heyetin gündeminde salonun hazırlığı, dil konusuyla alakalı yazıların takibi, cemiyet nizamnamesinin hazırlanması, kurultayla alakalı olarak basına bilgi verilmesi gibi işler bulunuyordu. Ancak TDTC Reisi Samih Rifat Bey'in ağır hasta oluşu (birkaç ay sonra vefat edecektir), Yusuf Akçura'nın tarih cemiyetiyle ilgilenmesi, Hasan Cemil Çambel'in yurtdışında bulunması ve Yakup Kadri'nin rahatsızlığı bu işleri takip edecek yeni bir heyetin kurulmasını icap ettirir. Ahmet İhsan (Tokgöz), Ahmet Cevat, Ali Canip, Celal Sahir, Hasan Ali (Yücel), İhsan Sungu, Ragıp Hulusi, Reşat Nuri (Güntekin), Ruşenî (Barkın) ve Saim Ali (Dilemre)'den oluşan bu heyet vakit kaybetmeden kurultay işleriyle meşgul olmaya başlar. Atatürk, yeni teşebbüs heyetinden öncelikle Kurultay'da okunacak tezlerin bir hafta önce netleştirmesini ve bunların daha önce kendi huzurunda okunmasını talep eder. Kurultay'da ileri sürülecek tezlerin herkes tarafından dinlenmesi amacıyla radyodan yayınlanması da Atatürk'ün arzu ettiği başka bir husustur (Ünaydın, 1943: 29 ve Türk Dili Tetkik Cemiyeti Bülteni 2. Sayının Ayrı Kısmı, Haziran 1933: 15). Bunun üzerine, Kurultay'dan önce Dâhiliye Vekâleti bütün şehirlerde halkın toplanabileceği meydanlara hoparlör konulması için vilayetlere bir genelge gönderir.²⁷

26 Eylül-5 Ekim 1932 tarihlerinde Dolmabahçe Sarayı'nın Muayede Salonu'nda toplanan Birinci Türk Dil Kurultayı'nın müzakere konuları Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1: Birinci Türk Dil Kurultayı Müzakere Programı

A)Dilin Kökenleri	<p>1- <i>Türk dilinin eksikliğine ve</i>²⁸</p> <p>a) Indo – European dillerle,</p> <p>b) Bütün beyaz ırklar dilleriyle,</p> <p>c) Asya ve Avrupa'nın başka dilleriyle ilişkileri üzerine incelemeler.</p> <p>2- <i>Türk dilinin doğrudan doğruya kendi muhit şartları içindeki inkişafı,</i></p> <p>a) Türk dilinin lehçeleri,</p>
-------------------	---

²⁷ Sadece İstanbul'a mahsus olmak üzere on bölgeye radyo tertibatı kurulması kararlaştırılır: Bunlar: Beyazıt Meydanı, Gülhane Parkı, Fatih Parkı, Üsküdar Parkı, Kadıköy, Taksim Meydanı, itfaiye merkezleri, Adalar ve Cumhuriyet Halk Fırkası merkezleridir. (*Türk Dili Tetkik Cemiyeti Bülteni 2. Sayının Ayrı Kısmı, Haziran 1933: 20*).

²⁸ Burada bir eksiklik ya da hata bulunmamaktadır. Türk Dili Tetkik Cemiyeti Bülteni'nde geçen hususlar olduğu gibi tablolaştırılmıştır.

	<p>b) Türk dilinin tarihi gramerleri, fonetiği, morfolojisi, sentaksı,</p> <p>c) Türkçenin her türlü yabancı tesirden uzak olarak gösterdiği yüksek edebi kabiliyet.</p> <p>3- Bu kabiliyetin halk dilinde devam etmesi, yazı dilinde ise akamete uğraması, bu duruma amil olan sebepler ve dilin yakın geçmişinin tetkiki.</p>
B)Türk Dilinin Bugünkü Hali, Asri ve Medenî İhtiyaçları	<p>4- Tanzimat'tan bugüne kadar Türk dili ve gösterdiği değişiklikler,</p> <p>a) Morfoloji,</p> <p>b) Sentaks,</p> <p>c) Kelimeler,</p> <p>d) Terimler.</p> <p>5- Türk dilinin asrî ve medenî ihtiyaçları nelerdir?</p>
C) Türk Dilinin Müstakbel İnkişafı	<p>6- Türk dilini bugünkü ve yarınki medeniyetiyle kucaklayabilecek en güzel şiveli ve ahenkli bir ifade vasıtası haline getirmek,</p> <p>a) Morfoloji,</p> <p>b) Sentaks,</p> <p>c) Kelime teşkili,</p> <p>d) Terimler.</p>

Kaynak: (Türk Dili Tetkik Cemiyeti Bülteni 2. Sayının Ayrı Kısmı, Haziran 1933: 18-19)'dan derlenerek tablolaştırılmıştır.

Tablo 1'de belirtildiği gibi, Türk dilinin ihtiyaç duyduğu reformların yapılması, düşünce biçiminin asrîleştirilmesi ve çağın gerektirdiği kavram kelimelerin önceden tespit edilmiş usullere göre belirlenmesi Birinci Kurultay'ın öncelikli hedefleri arasındadır (Türk Dili Tetkik Cemiyeti Bülteni 2. Sayının Ayrı Kısmı, Haziran 1933: 18-19).

26 Eylül'den 5 Ekim'e kadar 10 günlük bir süreyi kapsayan Birinci Türk Dili Kurultayı'nda 20 tez, 13 nutuk ve 4 konferans sunulmuştur. Ne var ki, söz konusu metinler, sadece filolojik ve linguistik karşılaştırmalardan ibaret olmayıp, satır

aralarında siyasî bir tahayyül içeren metinlerdir. Türkçenin diğer dillerle -özellikle Hint-Avrupa dil ailesiyle olan ilişkisini irdeleyen- bazı metinler, dil bahsini hem uluslaşmanın hem de muasırlaşmanın bir çıpası olarak değerlendirmeye çalışırlar.²⁹

Kurultay'ın açılış konuşmasını yapan TDTC Reisi Samih Rifat Bey, Osmanlı İmparatorluğu döneminde *Türklüğe* ve *Türkçeye* değer verilmediğini şu cümlelerle açıklar:

Osmanlı camiası görünüşte Türkü unutmuş gibi idi. Ve millî zümreler arasında en ziyade beğenmediği, istihza ettiği o idi. Fakat Türk yüksek harsıyla gene bütün cemiyetin fevkinde idi. Halkın asıl bedîî temayülleri, kahramanlık duygusunu yaşatan ve gıdalandıran vasıtalar, san'at ve hayat telâkkileri yalnız onun tesirlerini taşıdı... Yedi sekiz asırlık bir ihtilâatın Türk Osmanlı muhitinde yaptığı en muzır tesir kendisini ilimde ve edebiyatta göstermiştir. Bunda âmil olan sebep bilhassa yüksek tahsilin dinî müesseselerden ayrılmaması ve bunun sırf Arapçaya bırakılmasıdır (Birinci Türk Dil Kurultayı Tezler Müzakere Zabıtları, 1933: 6-7).³⁰

460

Samih Rifat, milliyet duygusunun özellikle yüksek zümreler tarafından ihmal edilmesinin toplumun dil, edebiyat ve sanat gibi alanlarda sıhhatli faaliyetlerde bulunmasına engel olduğunu belirtir. Milliyet duygusunu dimağlarda pekiştirecek, cemiyet içinde amil kılacak en önemli unsur ise, ona göre, millî bir dildir. Dilin tekrar *millî* sıfatını kazanabilmesi ancak Arapça ve Farsça gibi yabancı unsurlardan arındırılması ile mümkün olabilecektir. Dilin gelişimi halka doğru ve halkın anlayabileceği şekilde cereyan etmelidir (Birinci Türk Dil Kurultayı Tezler Müzakere Zabıtları, 1933: 7). Samih Rifat'a göre, *medenî zihniyet* ile *lisan* arasında bir korelasyon vardır. Türk dilinin mevcut yapısı ise daima *Şarka* özgü fikirleri bünyesinde barındırmaktadır. Samih Rifat şöyle devam eder:

Türkçe irap nerededir, cer, nasp, ref'i gibi şekiller hangi esasa racidir, ilmî terminolojide bu tabirleri kullanmak olsa olsa, zihinleri düşünmekten ve anlamaktan menetmeğe hizmet eder. Felsefede, iytikadî mevzularda, bediiyat telâkkilerinde Arapçadan aldığımız kelimeler hâlâ lûgat manalarıyla bize dört beş asır evvelki fikirler ve kanaatleri telkin edip durmaktadır (Birinci Türk Dil Kurultayı Tezler Müzakere Zabıtları, 1933: 9).

²⁹ Bu bölümde, makalenin iddiasına temel oluşturmak adına Birinci Türk Dili Kurultayı'nda sunulan metinlerden bazı örnekler verilmiştir. Ancak, makalenin anlamsal bütünlüğünü sağlamak amacıyla söz konusu örneklerin Kurultay'daki okunuş sıraları dikkate alınmamıştır.

³⁰ Samih Rifat'a göre, Osmanlı İmparatorluğu sadece Türkleri ve Türkçeyi ihmal etmekle kalmamış aynı zamanda tahkir edilmesine de göz yummuştur. Samih Rifat, bu iddiasını temellendirmek için *Koçî Bey'in IV. Murat'a verdiği layihalarda düzeni bozan unsurlar arasında Ermeniler, Yahudiler ve Çingenelerle birlikte Türklere de yer vermesini örnek gösterir. Yine Samih Rifat'a göre, orta oyunu ve meddah gibi halk tiyatrosu örneklerinin temel amacı millî kùltür ve dili tahkir etmektir (Birinci Türk Dil Kurultayı Tezler Müzakere Zabıtları, 1933: 4).*

Yukarıdaki sözlerine paralel olarak Samih Rifat, Arapça terimlerin *skolastik* manalar içerdiğini, bu yüzden hepsinin yenilenmesi ve değiştirilmesi gerekliliğini ifade eder. Her şeyde olduğu gibi dilde de halkla bütünleşmek elzemdir. Türkçenin halk dilinde gizli kalmış söz ve lehçe hazineleri TDTC'nin dil planlamasına yardım edecektir (Birinci Türk Dil Kurultayı Tezler Müzakere Zabıtları, 1933: 10). Samih Rifat'ın açılış konuşması, Birinci Türk Dil Kurultayı'nın siyasî muhtevasını özetler şekildedir. Onun, hem millî dil ile ulusal kimlik arasında hem de dil reformu ve muasır düşünce arasında kurduğu anolojilerin bir benzerlerini -istisnalar³¹ olsa da- diğer katılımcıların tezlerinde de görmek mümkündür. Örneğin, Maârif Vekili Reşit Galip konuşmasında millî dilin bir ulusal bağımsızlık sembolü olduğunu şu sözlerle beyan eder:

Millete verdiğimiz söz daha yerine gelmedi, millet huzurunda içtiğimiz ant daha tamam olmadı. Millî kültür toprağı yabancı unsurlardan kurtulmadı. Türk dili kendi asil benliğini bulmadı. Onu sevgi ile ve şefkatle kucaklayın, onu yeniden ana südü ile emzirerek taze, coşkun ve ölümsüz hayata eriştirin (Birinci Türk Dil Kurultayı Tezler Müzakere Zabıtları, 1933: 14).

Reşit Galip'in burada vurguladığı *ana sütü* metaforu, Cumhuriyet'in *birlik ve aynılık* potansiyelini dil üzerinden bir geçerlilik kazandırmak istediğinin en önemli göstergelerinden biridir. Ulusu oluşturan yurttaşların özdeşliğe dayalı kimlik tarifi, millî bir dil tasvirinden hareketle yapılmaktadır. Birinci Türk Dil Kurultayı'nda, Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerindeki benzer bir dilde sadeleşme tartışmaları yapılmaz. Dil kati olarak sadeleşecektir; bunun hangi yöntem(ler)le yapılacağı Kurultay'ın esas tartışma konularından biridir. Reşit Galip'in konuşmasındaki şu sözleri, Kurultay'dan sonra neredeyse tüm devlet kurumlarının katıldığı derleme ve tarama seferberliğinin³² nasıl icra edileceği hakkında ipuçları verir:

³¹ Bu istisnaların başında Kurultay'ın tek aykırı sesi Hüseyin Cahit gelmektedir. Tezinin başında Hüseyin Cahit, Kurultay'da Türkçeyi köken ve lehçe bakımından farklı dil aileleriyle kıyaslayan tezleri örtülü biçimde eleştirir. Hüseyin Cahit şöyle der: "Dilimizin menşelerini, muhtelif lehçelerini, Hindu- Avrupaî dillerle münasebetlerini araştırmak bir ilim meselesidir... Kelimeler bir dilden diğer dillere geçerken esasları sabit kanunlara göre değişir. Aynı dillerde hemen hemen birbirleri arasında aynı gözükken bazı kelimeler arasında da hiç münasebet bulunmaması pek kabildir." (Birinci Türk Dili Kurultayı Tezler Müzakere Zabıtları: 1933: 270-271). Yine Hüseyin Cahit, Kurultay'ın diğer katılımcıları arasında tepkiyle karşılanan tezinde, dili yabancı dilbilgisi kurallarından kurtarmanın önemli olduğunu ancak bunun için ayrıca bir şey yapılmasına gerek olmadığını belirtir. Ona göre, içtimal bir müessesese olan dil, kendi doğal akışı içerisinde ihtiyacı olan değişiklikleri zaten yapmaktadır. Hüseyin Cahit, (1933: 274) "Vazife nihayete ermeğe yaklaşmıştır. Arapça ve Acemce 25 senedir sökülüp götürülüyor." diyerek dil üzerinde yapılan keyfi müdahalelere karşı çıkar. Hüseyin Cahit'in dil reformunun yöntemine şerh koyan tezinin yankıları epey büyük olmuştur. Öyle ki, 1934'te yapılan İkinci Türk Dili Kurultayı'nın talimat programının 6. maddesi, Kurultay'a katılacağını yazıyla bildirenlerin dışında kalan dinleyicilerin müzakere ve oy haklarının bulunmadığına ilişkindir (Türk Dili Tetkik Cemiyeti Bülteni Sayı 8, 1934: 2).

³² Kurultay'ın ardından Bakanlar Kurulu'nun 21 Kasım 1932 tarihli Söz Derleme Talimatnamesi'nin yayımlanmasıyla halk ağzından kelime derleme işi resmen başlatıldı. Talimatname'ye göre, halk dilinde yaşayan Türkçe sözleri

Osmanlıca ile ilişğimizi bir an evel kesmek, millî kùltürün istikbali için kat'i bir zarurettir. Anadolu'da halk konuşma dilinde yaşadığını mütehasısların temin ettikleri belki seksen bin kelime bu işe temel olabilir. Eksikler, başka lehçelerde, eski yazma vesikalarda bulunacak kelimelerin Türk şivesine uygun şekilleriyle tamamlanmalı, yabancı dillere, ancak bunların biçiminde karşılığı bulunmayacak mefhumlar için müracaat edilmelidir. Bunun daha geniş mütaâlaası, salâhiyetli dil alimlerimize ve gidilecek yol ayırında kat'î karar vermek Kurultaya aittir (Birinci Türk Dil Kurultayı Tezler Müzakere Zabıtları, 1933: 15).

Dil meselesini, siyasî ve normatif bir pozisyon üzerinden ele alan tezlerden biri de Mehmet Saffet Bey'e aittir. Mehmet Saffet, *Türk Dilinin Kıdemi ve Hâkimiyeti-Türkçenin Ârî Dillerle Münasebeti* başlıklı tezinin giriş bölümünde "Milliyetçilik cereyanının kuvveti bir milletin tekâmülünün en büyük miyarıdır." diyerek muasırlaşma ve reform hareketlerinin milliyetçilikle beraber vücut bulacağını öne sürer (Birinci Türk Dil Kurultayı Tezler Müzakere Zabıtları, 1933: 111). Mehmet Saffet'e göre, milliyetçilik dört temel üzerine inşa edilir: *Millî tarih, millî dil, millî mefkure ve millî menfaat*. Millî tarih meselesine, Atatürk'ün rehberliği altında çalışılmış, netice olarak muazzam bir Türklük abidesi ortaya çıkmış; böylelikle *medenî* bir millet olduğumuz kesinleşmiştir. Millî mefkure millî tarihten doğar. Zaten insan hayatının yegâne gayesi de içtimaî mefkurelere hizmettir. Keza, saadet ve mutluluğun yolu buradan geçer. Millî menfaat ise siyasî, iktisadî ve içtimaî sahalarda ilgili unsurların harekete geçmesiyle kendini gösterir. Birinci Türk Dil Kurultayı da milliyetçiliğim temel amillerden biri olan millî dilin inkişafına hizmet etmek maksadıyla toplanmıştır (Birinci Türk Dil Kurultayı Tezler Müzakere Zabıtları, 1933: 111-112). Öte yandan dilin önemi ve millî sıfatını taşımasının gerekliliği, onun sadece milliyetçiliğın temel unsurlarından biri olmasından kaynaklanmaz. Mehmet Saffet dilin önemini şöyle ifade eder:

Biliyoruz ki herhangi bir dil ait olduğu milletin mantığıdır. Düşünüş, duyuş ve gidüş tarzının ifadesidir. Bir milletin dilinde onun karakterini, hayat telâkkilerini görüp anlamak mümkündür. Bazı âlimler ve ruhiyatçılar dili tefekkürün bir vasıtası değil, bilâkis tefekkürü dilin bir neticesi olarak gösterirler. Vahşî çocuk evvelâ içinde bulunduğu cemiyetin lisanını öğrenir, ve sonra düşünmeye başlar. Kelimeleri

derlemek için illerde valilerin, ilçelerde kaymakamların başkanlığı altında derleme heyetleri kuruldu. Mezkûr heyetlerde, TDTC üyesi ile belediye başkanı, heyetin kurulduğu yerdeki en yüksek rütbeli komutan, il/ilçe milli eğitim müdürü, doktor ve okul müdürleri görev aldılar. İl merkezindeki derleme ocakları il merkez derleme heyetine, ilçe, nahiye ve köylerdeki derleme ocakları ise ilçe derleme şubelerine bağlandı. Derleme şube ve ocaklarından gelen derleme fişleri hiyerarşinin bir üst katındaki merkezlere gönderilecek, son olarak il merkezinde toplanan bu fişler TDTC'nin talimatlarına göre tasnif edilip TDTC Genel Sekreterliği'ne iletilecekti (Türk Dili Tetkik Cemiyeti Bülteni, Nisan 1933: 49-50-51). İl ve ilçe merkezlerindeki tekrar fişler hariç, on altı aylık süre zarfında cemiyete gelen fiş sayısı 129.792'dir (Türk Dili Tetkik Cemiyeti Bülteni, Eylül 1933: 24). Fiş sayısı bakımından TDTC'ye en fazla fiş veren il 17426 fişle İstanbul'dur. Ancak nüfusa oranlandığında en çok fiş gönderen il 12171 fişle Ankara'dır (Türk Dili Tetkik Cemiyeti Bülteni, Eylül 1934: 25).

öğrenmedikçe onların medlûllerini düşünemeyiz. Lisan cemiyetin bünyesinden doğan, onu temsil eden içtimaî bir mahsuldür (Birinci Türk Dil Kurultayı Tezler Müzakere Zabıtları, 1933: 112).

Mehmet Saffet'in yukarıdaki sözlerinin dil reformunun siyasî bağlamını anlamada bir anahtar olduğunu söylemek yanlış olmaz. Kurumlarını ulus-devlet mantığına göre teşkil ettiren Cumhuriyet, sınırları içerisinde yer alan ulusu da aynı mantıkla formüle etmek istemektedir. Bu mantıkla çelişmeyen saf bir ulusun yaratılması hayatidir. Çünkü, (ulus-) devletin meşruiyet vasfının tayininde ulus (-devlet) belirleyici rol oynar. Nitekim siyaset bilimi çerçevesinden baktığımızda da, devlet kurumunun meşruiyeti ulusun rızasından kaynaklanır. İşte bu yüzden ulusun dili de (ulus-) devletin dili ile birlikte bu rıza ve meşruiyet kurgusunu üretecek şekilde tekamül etmelidir. Mehmet Saffet'in de, milletin mantığının dile mündemiç olduğunu ve dilin milletin dünya görüşünü yansıttığını iddia eden ifadelerini bu bağlamda okumak gerekir.

Kurultay'da Türkçeyi farklı dil aileleriyle kıyaslayan tezlerin, bunu yaparken metoda bir örnek olarak Saim Ali Bey'in, *Türk Filolojisi- Türk Dili Bir Hint-Avrupa Dilidir* başlıklı tezi verilebilir. Son derece iddialı bir başlığa sahip olan tez, Ural-Altay dil ailesine mensup Türkçenin aslında bir Hint-Avrupa dili olduğunu varsaymaktadır. Saim Ali, iddiasını temellendirmek için Hint- Avrupa dil ailesi mensup bazı dillerin kelime ve kökleriyle Türkçe arasında mukayeseler yapar. Bu mukayeselerden bir muadillik ve birlik sonucunu çıkarır. Saim Ali'nin -bilimselliği tartışmalı- tezinde yaptığı ilginç tespitlerden biri şöyledir:

Hint- Avrupa ve Ural-Altay dillerinin birliği en ufak tahlil ile anlaşılır. Lâtince jugo bağlamak demektir. Jugum boyunduruk demektir. Jugulaire kelimesi de buradan gelir. Fransızca joug ve Ermenice luts bu demektir. Lutse Ermenice bağlamak demektir. Sanskrit dilinde yukta arabaya koşulmuş demektir. Ve Lâtince Juxta çok yakınında demektir ki aynı familyadandır. Eski Bulgarcada juko boyunduruğa denirdi. Türkçede yaka elbisenin boyun üzerinde kavuşan kısmına denir. Yaki kelimesi Kaşgaride bandaj diye yazılıdır. Yine Mahmudun kitabında yakmak=bağlamak demektir. Türkçe yakın kelimesi de bu familyadandır (Birinci Türk Dil Kurultayı Tezler Müzakere Zabıtları, 1933: 77).

Tezinin devam eden bölümlerinde aynı türden karşılaştırmalar yapan Saim Ali yiyecek kelimesinin etimolojik kökenini şöyle izah eder:

Lâtince jente, jejente oruç tutmak demektir. Avrupalıların Sanskrit dilinde buldukları mukabili arasında (adyuma) bilâkis obur demektir. Adya kabili ekil demektir. Eski Bulgarcada jad doğrudan doğruya

yemek manasınadır. Litvancada jedis yine yemek demektir. Lâtincenin kendisinde jente sabah kahvaltısı demektir. Fransızların déjeûner diner leri de buradan gelir. Bizce malûmdur ki Türkçede ye=mange demektir. Yem hayvan gıdasına denir. Yiyecek, yemiş, yemek, yeyinti bu familyadandır (Birinci Türk Dil Kurultayı Tezler Müzakere Zabıtları, 1933: 77).

Türk dilinin kökenini açıklamak amacıyla kullanılan bu yöntem yalnızca Saim Ali'ye özgü değildir. Tezinde, Türkçenin farklı dil aileleriyle olan ilişkilerini inceleyen hemen hemen her üye benzer yöntemi takip etmiştir. Bu yöntemin bilimsel olup olmaması bir tarafa, önemli olan Türkçenin bir (Hint-) Avrupa dili olduğu ön kabulünün vurgulanmasıdır. Bu ön kabul *muasır* Avrupa değerleriyle dil üzerinden kurgulanacak hipotetik bir uyuma imkân verir. Bu imkânı sabitleştirmek için Kurultay'daki tezlerin bazılarında, *Türk* ve *Avrupa* kelimelerinin bir arada kullanılmasına özen gösterilmiş, her iki unsur muasırlaşma potasında eritilmiştir. Artin Cebeli Bey'in *Türk Dilinin Umumî Tarihi-Türk Yazıları-Türkçenin Etimolojisi* isimli tezinde, filolojide kullanılan İndo-Europeen (Hint Avrupa) teriminin yerine *Türko Europeen* terimini kullanması da bu *muasır Avrupa'nın* ve *Türk'ün* iç içeliğini, aynılığını sabitleştiren içgüdüsel bir reflekstir (Birinci Türk Dil Kurultayı Tezler Müzakere Zabıtları, 1933: 125-126). Nitekim Hakkı Nezihî Bey de Türkçe ile Hint-Avrupa dil ailesi arasındaki kapsamlı kök benzerliklerinin bir tesadüf olamayacağını belirttiikten sonra şöyle der:

Türk dili, bidayette insanlığın müşterek dili idi. Bugün de böyle bir vazife görmek vasfını kaybetmiş değildir. Türkçenin, adetleri mahdut köklerinin manaları ile bu manaların lâhikaların ve bazı seslerin ilavesiyle nasıl değiştiğini tespit ederek bir ecnebiye izah ettikten sonra lâalettayin bir kelimenin ne demek olabileceğini bu ecnebiden sorarsanız en yakın ihtimaller dâhilinde sorduğunuz kelimenin manasını ecnebinin söylediğini, söyleyeceğini görürsünüz (Birinci Türk Dil Kurultayı Tezler Müzakere Zabıtları, 1933: 139).

Hakkı Nezihî'nin *insanlığın* başlangıçtaki ortak dilinin Türkçe olduğu iddiasıyla başlayan yukarıdaki sözleri, bir anlamda Türk ırkının *a priorik* olarak medenî varsayar. İşte bu *a priorik* durum, Birinci Türk Dil Kurultayı'ndaki bazı tezler aracılığıyla *a posteriorik* bir düzlemde savunulmaya ve kanıtlanmaya çalışılır. Agop Martayan (Dilaçar) da, *Türk, Sümer ve Hint-Avrupa Dilleri Arasındaki Rabitalar* başlıklı tezinde, vurguladığı "...Türklerin Alp ırkına ve Hint-Avrupa grupuna mensup oldukları neticesine varmış olduğumuz teşkil etmektedir." ifadesini de bu kapsamdan okumak gerekir (Birinci Türk Dil Kurultayı Tezler Müzakere Zabıtları, 1933: 95).

Anderson (2009), Gellner (1992), Hobsbawm (1993) ve Smith (2010)'in de altını çizdikleri gibi, ulus olma sürecine girmiş bir devlet, ideolojik kimliğini sınırları içerisinde yaşayan insanların zihinlerinde billurlaştırmak ve onların ulus olma bilincini keşfetmelerine imkân sağlamak için dil, tarih, din, kültür gibi öğeleri standartlaştırmak mecburiyetindedir. Cumhuriyet de dilin toplumu bütünleştirebilme istidadından istifade etmek istemiş; dilde yapılacak olan reformu ulusal birliği tesis etmenin bir gereği şeklinde görmüş, onu muasır medeniyet seviyesine erişmenin de *sin qua non* (olmazsa olmaz) bir kaidesi olarak değerlendirmiştir. Uriel Heyd'in (1954: 19-20) dediği gibi öyle bir dil yaratılmalıydı - ki bu dil, hem Türk ulusunu diğer Müslümanlardan olabildiğince farklılaştırmalı hem de Batı medeniyetinin seküler değerlerini tamamen karşılamalıydı.

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye'de dil reformuna ilişkin yapılan yorumların, geleneksel ezberlerin tahakkümünden kurtulduğunu söylemek bugün bile güçtür. Dil reformunu, devletin ve aydınların dilini halkın diliyle birleştiren bir köprü olarak gören seküler cumhuriyetçi kesimin temel iddiası, dil reformuyla birlikte yazı dili ile konuşma dili arasındaki uçurumun kapatıldığı; böylece, daha önce belirli zümrelerin tekelinde olan bilim, kültür ve sanatın, daha geniş kitleler için ulaşılabilir hale getirildiği ve böylece ülkenin geri bırakılmışlığının önündeki dil engelini bertaraf edildiği yönündedir. Dil reformu, ayrıca, muasır dünyanın kavramlarını karşılamakta yetersiz kalan Arapça ve Farsça unsurların yerine öz Türkçe kelimeleri ikame ederek dili zenginleştirmiştir.

Bu görüşün temsilcilerinden biri olan Tahsin Yücel'e göre, dil reformunun ana gayesi, çok zor erişilen Osmanlı Türkçesi'nin yerine konuşulan dilden yola çıkarak yazılı ve sözlü bir kültür dilinin ikame edilmesidir. Zira mevcut yazı dili, Batı kültürünün kazanımlarını yansıtmakta yetersiz kalmaktadır (Yücel, 2000: 17-18). Yücel, reformun gayesine ulaştığının kanıtı olarak, Saussure, Lévi- Strauss, Foucault ve Barthes gibi yazarların eserlerinin Osmanlı Türkçesi terimlerine başvurulmadan Türkçeye çevrilmiş olmalarını gösterir. Yine yazarların eserlerindeki Türkçe sözcük oranının bariz bir biçimde artması, reformun başarılı olduğunun temel göstergelerdendir (Yücel, 2000: 25). Dil reformunun ateşli savunucularından biri de Ömer Asım Aksoy'dur. Aksoy, Birinci Türk Dili Kurultayı'nın yapılışının 30. yılında, 1962'de neşredilen *Dil Üzerine Düşünceler Düzeltilmeler* başlıklı eserinde reformla birlikte Türkçenin dil hazinesinde gizli kalan kırk-elli bin kelimenin ortaya çıkarıldığını ifade eder. Bunun yanı sıra, birçoğu Arapça kökenli bilim terimlerinin Türkçeleşmesinin yolu açılmış ve beş-altı bin Türkçe bilim terimi gelecek nesillerin kullanıma bırakılmıştır (Aksoy, 1962: 51).

Dil reformunun, *geçmişle olan irtibatı koparan bir paravan* olduğunu öne süren muhafazakârların eleştirileri ise reformun, mazinin mirasıyla bezelen Türkçeyi bir keşmekeşin içine attığı biçimindedir. Dil reformunun İslam'a yönelik menfi bakış açısı, artık Türkçeleşen Arapça kökenli kavramların dilden atılmasına da bahane olmuştur. Özleştirme adı altındaki bu keyfi müdahaleler, Türkçenin

bağışıklık sistemini çökerterek, uydurulan kelimelere dayanan, geçmişine yabancı ve zevksiz bir dilin peyda olmasına zemin hazırlamıştır.

Dil reformuna eleştirel yaklaşan muhafazakâr isimlerden biri Nihad Sâmi Banarlı'dır. Banarlı'ya göre, *î* eki gibi Arapça eklere ya da Türkçeye yerleşen Arapça dil öbeklerine olan alerjinin tek sebebi, Kur'an'ın -yani İslam'ın- dilinin Arapça olmasıdır (Banarlı, 2014: 266-267). Banarlı, dil reformunun dili bir alay konusu haline getirdiğini, dünyanın belki de en zevkli dilinin uydurulan kelimelerle çetrefilli ve çarpık bir forma soktuğunu iddia eder (Banarlı, 2014: 277). Dil reformuna mesafeli duran isimlerden bir diğeri de Mehmet Kaplan'dır. Kaplan, öz Türkçe kullananların hemen hemen hepsinin tarihe ve dine karşı cephe alan bir geleneğin temsilcileri olduklarını belirtir. Kaplan'a göre, kendi uydurdukları ütopyada yaşayan bu kimseler arasında aşırı solcular çoğunluktadır (Türk Dili, 1956: 667). Bu noktada, hem Banarlı'nın hem de Kaplan'ın dil reformunu tatbik edenler ile Atatürk arasında bir çizgi çektğini ve Atatürk'ün öz Türkçeciler tarafından istismar edildiğini söylediklerini vurgulamakta fayda vardır.

Yukarıda, Yücel ve Aksoy ile Banarlı ve Kaplan üzerinden örneklenen yorumlar, dil reformuna dair tartışmaların iki ana akımı olarak günümüze kadar gelmişlerdir. Dil reformu konusunda geçmişten günümüze kadar gelen bu düşünsel cephelerin, reforma dair sıhhatli bir değerlendirme yapmayı zorlaştırdığını da ifade etmek gerekmektedir. Çünkü dil reformu, bu konudaki hâkim iki görüşün/cephenin tartıştıkları düzlemde; amiyane tabirle söylemek gerekirse "bizi geri bırakan Arapçadan kurtulmak" ile "Müslümanların dilinden vazgeçmek" dikotomisi üzerinde tartışılacak bir konu değildir. Her şeyden önce, Cumhuriyet'in kurucu kadroları için dil reformunun salt bir lisan meselesi olmadığına altı bir kez daha çizilmelidir. Ulus-devlet yapılanmasının bir gereği olarak Cumhuriyet, dil meselesini uluslaşma ve muasırlaşmayla kurulan ontolojik irtibatı sağlam temellere oturtacak sacayaklarından biri şeklinde değerlendirmiştir. Çalışmamızın temel iddiası açısından kritik olan nokta da burada belirlemektedir. Bu nokta, gerek Cumhuriyetçilerin gerekse muhafazakârların dil reformu konusunda verdikleri reaksiyonların sorunlu taraflarını gösteren bir turnusol kâğıdı gibidir.

Dilde sadeleşme tartışmalarının Osmanlı İmparatorluğu'nun kapsamlı bir dönüşüm sürecine girdiği Tanzimat ile birlikte başladığına daha önce de değinilmişti. Nitekim Tanzimat idarecileri de -tıpkı Cumhuriyet kadroları gibi- toplumun bilgi ve kültür düzeyindeki yükselişin sade bir dille mümkün olabileceğine inanıyorlardı. Başka bir deyişle, toplumun kültürel dönüşümünün önemsenmesi, asla Cumhuriyet'le keşfedilmiş bir sorun değildi. Bu daha çok, Gellner'in (1992: 32) de ifade ettiği gibi "...standartlaştırılmış bir okuryazarlığın kültürel ve düşünsel birikimin merkezileşmesine olanak sağlaması" ile alakalı bir sorundu. Bu yüzden heterojen bir İmparatorluk'tan merkezî bir ulus-devlete geçiş sürecinin henüz ilk basamağındaki Tanzimatçılar (ve Meşrutiyet dönemleri

yazarları) da dilde bir reformun gerekliliğini tartışıyorlardı; ilk olarak Cumhuriyet kadroları değil.

Bu tartışmalardan beslenen Cumhuriyet kadrolarının tek farkı, ulus-devlet düşüncesinin kuvveden fiile geçirilmesi sürecinde dil reformunun ivedilikle uygulanması gerektiğine yürekten inanmaları; reformları kurumsal bir örgütlenme (TDTC) ile beraber bir devlet politikası haline getirmiş olmalarıydı. Gerçekten de, TDTC'nin kurulması ve hemen akabinde yapılan Birinci Türk Dil Kurultayı'nı birer mihenk taşı olarak ele almaya imkân veren de onların bu özelliği idi.

Cumhuriyetçilerin dil reformunun devlet ve aydınların dili ile halkın dili arasındaki uçurumu bertaraf ettiğine dair görüşlerinde ise kısmen haklılık payları bulunmaktadır. Lewis'in (1999: 140) ifade ettiği gibi, uçurum eskisi kadar büyük değilse de yine de hâlâ varlığını muhafaza etmekteydi ki bunun da doğal olduğunun altı çizilmelidir. Bir entelektüelin ilgilendiği alan(lar)a özgü terimlerden vazgeçmesini kimse beklememekteydi. Beklenen, gündelik hayatta kullanılan Arapça ve Farsça ifadelerin terk edilmesi idi. Bunda da belli oranda başarılı olunmuştu. Geçmişe nazaran basitleşen resmî dilin halka doğru bir eğilim göstermesi de yalnızca Cumhuriyet'in kerametinden değil, İmparatorluk nizamı yerine ikame edilen ulus-devlet kurumlarının toplum içinde daha görünür ve algılanabilir bir nitelik kazanmasıyla alakalıydı.

467

Ulus-devlet örgütlenmesinin icap ettirdiği yeni referans noktalarını ıskalayan bir dil reformu okuması muhafazakârların da temel sorunudur. Muhafazakârlar, dil reformunu yalnızca Cumhuriyet'in bir ürünü olarak addetmekte; reforma giden yoldaki Osmanlı birikimini ihmal etmektedirler. Unutmamak gerekir ki, Türkiye'deki İslamcılar için simgesel bir önemi olan II. Abdülhamid devrinde dahi dilde sadeleşme hareketleri akamete uğramadan devam etmiştir. Hakeza dil reformunun, dönemin ulus-devletleşme sürecindeki neredeyse tüm devletlerin ajandalarında yer alan öncelikli başlıklardan biri olduğunu da hatırlamak gerekir. Bu kapsamda yapılan reformların sadece Türkiye Cumhuriyeti'ne mahsus bir faaliyet olmadığını, dünyada da örneklerinin bulunduğunu vurgulamakta yarar vardır. Öte yandan, dil reformunun geçmişin izlerinin silinmesine mihmandarlık yaptığı önermesinin de kısmen haklı boyutları olsa da bunun tamamen doğru olduğunu söylemek zordur. Birinci Türk Dil Kurultayı'nda sunulan bazı metinlerin (örneğin, Samih Rifat ve Reşit Galip'in konuşmaları gibi) maziye antagonist bir üslupla ele aldıkları vakıdır. Ancak bu tavrın geçmişe olan nefretten kaynaklandığını iddia etmek indirgemeci ve tek düze bir yaklaşım olur. Cumhuriyet için asıl önemli olan eskinin ilgasından ziyade, muasırlaşma ve uluslaşmayı beraber taşıyacak müstakbel bir yeninin inşasıdır.

Dil reformu ile birlikte Türkçenin, masa başında uydurulmuş kelimeler tarafından istila edildiği de kısmen söylenebilir. Çünkü Birinci Türk Dil Kurultayı'nın ardından başlayan söz derleme ve tarama çalışmalarının bir semeresi olan *Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu*'nda, yabancı kökenli

kelimelerin yerlerine önerilen Türkçe karşılıkların hepsi dilimize yerleşmemiş;³³ Arapça ve Farsça kökenli unsurlar -sayılarında azalma olmasına rağmen-mevcudiyetlerini devam ettirmişlerdir. Bununla birlikte dilde reformun Türkçeyi baştan sona uydurulmuş, icat edilmiş bir dil haline getirdiği düşüncesine ise katılmak mümkün değildir.

Yukarıda da özetlenmeye çalışıldığı gibi, dil reformuna ilişkin ana akım her iki görüşe de eleştirel yaklaşmak gerekmektedir. İmparatorluklardan ulus-devletlere geçiş süreçlerini göz ardı ederek dil reformunu değerlendiren görüşleri bütün olarak doğru kabul etmemek gerekir. Bu çerçeveden bakıldığında Cumhuriyet'in dil reformu, ulus-devletleşmenin gerektirdiği devlet-millet kaynaşmasını sağlayabildiği ölçüde bir köprü; İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e kopuşu ima edebildiği ölçü de bir paravan olarak ele alınabilir.

Kaynakça

- Adivar, H. E. (2005). *Türk'ün Ateşle İmtihanı*. İstanbul: Özgür Yayınları.
- Aksoy, M. (2014). *Gelenekçilerle Yenilikçilerin Türkçe-Osmanlıca ve Arapça Tartışması*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Aksoy, Ö. A. (1962). *Dil Üzerine Düşünceler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Anderson, B. (2009). *Hayali Cemaatler*. İskender Savaşır (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III. (1989). *Türk Tarih Kurumu Basımevi*, Ankara.
- Atay, F. R. (2013). *Çankaya*. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Banarlı, N. S. (2014). *Türkçenin Sırları*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Birinci Türk Dili Kurultayı Tezler Müzakere Zabıtları. (1933). *Devlet Matbaası, İstanbul*.
- Ercilasun, B. (2013). *İkinci Meşrutiyet Devrinde Tenkit*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Gellner, E. (1992). *Uluslar ve Ulusçuluk*. Büşra Ersanlı Behar ve Günay Göksu Özdoğan (Çev.). İstanbul: İnsan Yayınları.
- Heyd, U. (1954). *Language Reform in Modern Turkey*. Jerusalem: The Israel Oriental Society.
- Hobsbawm, E. J. (1993). *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik Program Mit Gerçeklik*, Osman Akinhay (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- İnalçık, H. (2014). *Tanzimat Nedir*. H. İnalçık ve M. Seyitdanlıoğlu (Der.), *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* içinde (ss. 29- 56). İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Kansu, M. M. (2009). *Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber I. Cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi

³³Örneğin, anket için *soralıtı*, belediye reisi için *şarbay*, beşerî için *insel*, dâhi için *oke*, estağfurullah için *bir şey değil*, itfaiye için *söndürge*, mebus için *saylav*, mucize için *tansı*, müşteri için *alıcı*, müteahhit için *üstenci*, nur için *yaltırık*, organ için *örge*, vesayet için *atağlık* sözcüklerinin kullanımı telkin edilmiş fakat bu kelimeler uzun ömürlü olamamıştır. Bu örneklere rağmen dil reformuyla birlikte dilimize giren ve kullanımı yaygınlaşan (örneğin, bilgi, okul, öğretmen gibi) kelimeler de mevcuttur (Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu: 1935).

- Kaplan, M., Enginün. İ. ve Emil. B (1993). *Yeni Türk Edebiyatı Antolojisi II 1865-1876*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları
- Karal, E. Z. (1985). Tanzimat'tan Sonra Türk Dili Sorunu, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi Cilt 2* içinde (ss. 314-322). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kayaoğlu, T. (1998). *Türkiye'de Tercüme Müesseseleri*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Korkmaz, Z. (1974). *Cumhuriyet Döneminde Türk Dili*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2014). *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kushner, D. (1998). *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876-1908)*. Zeki Doğan (Çev.). İstanbul: Fener Yayınları.
- Levend, A. S. (1960). *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Lewis, G. (1999). *The Turkish Language Reform A Catastrophic Success*. New York: Oxford University Press.
- Odabaşı, İ. A. (2006). *II. Meşrutiyet Dönemi Basın ve Fikir Dünyasında Genç Kalemler Dergisi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu. (1935). İstanbul: Devlet Basımevi.
- Sadoğlu, H. (2003). *Türkiye'de Ulusçuluk ve Dil Politikaları*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Özerdim, S. N. (1998). *Yazı Devriminin Öyküsü*, İstanbul: Yenigün Haber Yayıncılık.
- Smith, A. D. (2010). *Millî Kimlik*. B. S. Şener (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şavkay, T. (2002). *Dil Devrimi*. İstanbul: Gelenek Yayıncılık.
- Topaloğlu, Y. (2012). *Şemsettin Sami Süreli Yayınlarda Çıkmış Dil ve Edebiyat Yazıları*. İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- Türk Dili Tetkik Cemiyeti Bülteni. (1933). Sayı 1, Nisan, *Devlet Matbaası, Ankara*.
- Türk Dili Tetkik Cemiyeti Bülteni. (1933). Sayı 2, Haziran, *Devlet Matbaası, Ankara*.
- Türk Dili Tetkik Cemiyeti Bülteni. (1934). Sayı 8, Eylül, *Devlet Matbaası İstanbul*
- Türk Dili. (1956). Sayı 59, Cilt V, *Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi*.
- Ülken, H. Z. (1994). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Ülken Yayınları.
- Ünaydın, R. E. (1943). *Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin Kuruluşundan İlk Kurultaya Kadar Hatıralar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Üstel, F. (2016). *Makbul Vatandaşın Peşinde, İkinci Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yücel, T. (2000). *Türkçenin Kurtuluş Savaşı*. İstanbul: Yenigün Haber Yayıncılık.
- Zürcher, E. J. (2009). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. Çev. Yasemin Saner. İstanbul: İletişim Yayınları.